

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

В.М. МАНДЗИК

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Монографія

Київ – 2018

УДК 330.15 : 336.6

ББК 65.9 (2) 45

М 23

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол № 5 від 27 квітня 2018 року)

Рецензенти

Я.Б. Олійник, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

В.М. Жук, доктор економічних наук, професор (Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»);

Я.С. Витвицький, доктор економічних наук, професор (Інститут економіки та менеджменту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу).

М 23 Мандзик В.М. Капіталізація водних ресурсів: теорія і практика : монографія / В.М. Мандзик. — К. : ПрофКнига, 2018. — 288 с.

ISBN 978-966-97641-5-7

Монографія присвячена розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо вирішення важливої наукової проблеми – фінансового забезпечення розширеного відтворення водно-ресурсного потенціалу шляхом імплементації у водогосподарську практику сучасних механізмів та інструментів капіталізації водних ресурсів на засадах гармонізації інтересів основних суб'єктів господарювання та дотримання головних принципів концепції сталого розвитку.

У книзі обґрунтовано структурні складові базисних інститутів капіталізації водних ресурсів та визначено пріоритетні напрями їх трансформації відповідно до вимог ефективного функціонування сучасних фінансово-економічних систем. Запропоновано алгоритм капіталізації водних ресурсів, який передбачає проведення комплексу заходів щодо їх ідентифікації як економічного активу, визначення напрямів прибуткового використання на основі проектного підходу, систему механізмів інфраструктурного забезпечення реалізації водогосподарських проектів та фінансування водогосподарських активів шляхом сек'юритизації та акціонування водного капіталу.

УДК 330.15 : 336.6

ББК 65.9 (2) 45

ISBN 978-966-97641-5-7

© В.М. Мандзик, 2018

© Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ	9
1.1. Сучасні проблеми сталого водозабезпечення в контексті загострення глобальних викликів	9
1.2. Сутнісні ознаки капіталізації водних ресурсів	32
1.3. Теоретичний концепт фінансового забезпечення відтворення водного капіталу	43
РОЗДІЛ 2	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА КАПІТАЛІЗАЦІЇ ВОДНИХ РЕСУРСІВ	60
2.1. Інституційні передумови капіталізації водних ресурсів	60
2.2. Специфікація прав користування водними ресурсами та ідентифікація їх як економічного активу	67
2.3. Методологічні підходи до комплексної економічної оцінки водних ресурсів як необхідної передумови їх капіталізації.....	79
2.4. Формування системи інтегроване управління водними ресурсами.....	88
РОЗДІЛ 3	
ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ.....	100
3.1. Аналіз основних тенденцій використання водно-ресурсного потенціалу в національному господарстві	100
3.2. Особливості фінансового забезпечення функціонування водогосподарського комплексу України	112
3.3. Методичні засади оцінка рівня капіталізації водних ресурсів	121
3.4. Напрями підвищення ефективності фінансового забезпечення відтворення водних ресурсів	129
РОЗДІЛ 4	
ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ВОДНИХ РЕСУРСІВ	145
4.1. Алгоритм забезпечення управління капіталізацією водних ресурсів	145

4.2. Особливості інституціоналізації сучасних фінансових джерел формування територіальних водно-ресурсних капіталів	153
4.3. Перспективні форми та структурні складові інфраструктурного забезпечення капіталізації водних ресурсів	164
4.4. Сучасні механізми та інструменти інвестиційного забезпечення відтворення водного капіталу на фінансових ринках	177
РОЗДІЛ 5	
НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ВОДНО-ГОСПОДАРСЬКИМИ КОМПЛЕКСАМИ.....	
189	
5.1. Цільові орієнтири формування територіальних водно-ресурсних капіталів	189
5.2. Упровадження сучасних форм фінансування водогосподарських та водоохоронних проектів	195
5.3. Механізми реалізації проектів освоєння водно-ресурсного потенціалу (на прикладі будівництва та реконструкції малих гідроелектростанцій)	214
5.4 Стратегічні пріоритети державної підтримки проектів розвитку територіального водогосподарського комплексу в умовах децентралізації влади в Україні	237
ВИСНОВКИ	250
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	255
ДОДАТКИ	277

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВВП – валовий внутрішній продукт
- ВВ – водовідведення
- ВП – водопостачання
- ВГК – водогосподарський комплекс
- ДПП – державно-приватне партнерство
- ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку
- ЄС – Європейський Союз
- ЖКГ – житлово-комунальне-господарство
- ГУВР – інтегроване управління водними ресурсами
- КП – комунальне підприємство
- ПАТ – публічне акціонерне товариство
- ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
- ТОТ – тимчасово окупована територія
- МГЕС – мала гідроелектростанція
- МТГ – місцева територіальна громада
- МВО – цільове управління (management by objectives)
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- ПРООН – програма розвитку ООН
- ETF – біржовий інвестиційний фонд (exchange traded funds)
- UNEP – програма ООН з довкілля (united nations environment program)

ПЕРЕДМОВА

Водні ресурси – один із найважливіших компонентів будь-якої сучасної соціо-еколого-економічної системи. Вони є необхідною умовою існування та життєдіяльності людей, важливим елементом природних екосистем, визначальним фактором виробництва у багатьох галузях економіки.

Зважаючи на зазначене, забезпечення доступу до чистої води та належних санітарних умов належить до ключових цілей сталого розвитку України. Важливість вирішення проблем у водному секторі підтверджується тим, що доступність якісних водних ресурсів для задоволення як питних, так і господарських потреб є необхідною умовою досягнення низки інших цілей сталого розвитку, зокрема забезпечення міцного здоров'я та благополуччя, подолання бідності і розвитку сільського господарства, доступної та чистої енергії, пом'якшення наслідків змін клімату, захисту та відновлення екосистем суші, сталого розвитку міст і громад тощо.

За результатами оцінки динаміки глобального споживання прісноводних ресурсів встановлено щорічне зростання його на 1%. Здійснено експоненційний прогноз рівня водоспоживання на основі аналізу тренду цього показника, який свідчить про можливість людством досягнення до кінця XXI ст. критичної межі використання всіх наявних доступних прісних водних ресурсів.

Доведено, що основними причинами такої ситуації є стрімка урбанізація, підвищення рівня життя і збільшення попиту на водні ресурси, продовольство та електроенергію з боку постійно зростаючого населення світу в умовах змін клімату, забруднення підземних вододжерел та поверхневих прісноводних водойм, що призводить до неухильного збільшення вартості й зниження ефективності якісного їх очищення для подальшого використання.

У зв'язку з цим здійснено ретроспективний аналіз методів подолання вододефіциту, та виявлено, що протягом XX ст. вирішення окресленої проблеми відбувалося шляхом спорудження так званої фізичної інфраструктури з метою залучення додаткових об'ємів водних ресурсів для забезпечення зростаючих потреб населення, сільського господарства, енергетики тощо.

Установлено, що інфраструктурні методи подолання проблеми вододефіциту не втрачають своєї актуальності, особливо в країнах, які розвиваються, проте початок XXI ст. характеризується бурхливим розвитком групи інституційних заходів регулювання водозабезпечення. Особливо характерна ця тенденція для розвинених держав Європейського Союзу, де можливості використання більшості інфраструктурних методів розвитку систем водозабезпечення фактично вичерпані. Наголошено, що подальший розвиток систем регулювання водокористування та водозабезпечення залежить

насамперед від ефективності діючих інститутів управління водними ресурсами та обсягу фінансового капіталу для реалізації пріоритетних заходів щодо подолання вододефіциту.

З'ясовано, що ситуація з фінансуванням заходів щодо подолання вододефіциту та розвитку водогосподарської інфраструктури покращувалась лише в тих країнах, де успішно функціонували інститути управління, які забезпечували набуття водними ресурсами форми фінансового капіталу та сприяли його розширеному відтворенню за рахунок належного розвитку відповідної ринкової інфраструктури. Такий підхід дає змогу значно підвищити рівень капіталізації водних ресурсів, що сприяє зростанню обсягу інвестицій для модернізації водогосподарського комплексу та забезпечує економічні передумови розширеного відтворення водного капіталу природних екосистем.

У зв'язку з цим у водному секторі актуалізується проблема фінансового забезпечення власне процесу управління водними ресурсами та будівництва, реконструкції і модернізації відповідної інфраструктури, що задовольнятиме зростаючі потреби населення та економіки у воді, ураховуючи нові нормативні вимоги щодо її якості в контексті імплементації водоохоронних директив Європейського Союзу в національне законодавство, можливі зміни клімату та необхідність мінімізації негативного антропогенного впливу на природні екосистеми. Саме обсяг, принципи та інноваційні підходи до фінансового забезпечення розширеного відтворення водних ресурсів та водогосподарської інфраструктури набувають ознак вирішального чинника досягнення цілей сталого розвитку водного господарства.

Оскільки в умовах постіндустріального суспільства фінансовий капітал формується значною мірою у віртуальному біржову просторі шляхом акціонування та сек'юритизації територіальних економічних активів виникає нагальна необхідність впровадження у практику водогосподарських відносин сучасних економічних механізмів та фінансових інструментів капіталізації водних ресурсів, ефективного використання яких дасть змогу підвищити їх реальну вартість та забезпечити розширене відтворення.

Загальні питання щодо формування теоретико-методологічних засад, методів і механізмів забезпечення капіталізації економіки у цілому та окремих регіональних економічних систем і підприємств зокрема досліджують у своїх працях такі вчені-економісти як: О.М. Алимов, А.І. Амоша, О.І. Барановський, І.П. Булеєв, Б.В. Буркинський, Н.Є. Брюховецька, В.М. Геєць, В.Ф. Горячук, А.А. Гриценко, Е. де Сото, М.А. Козоріз, Р.Г. Коуз, Т.А. Малова, В.В. Микитенко, Я.Б. Олійник, Н.М. Шелудько, С.С. Шумська та інші. Проблеми і перспективи фінансового та інституціонального забезпечення відтворення природоресурсного капіталу, а також можливі напрями вдосконалення системи

організаційно-економічного регулювання водокористування розглядаються у працях І.К. Бистрякова, О.О. Веклич, Я.С. Витвицького, Д.Б. Вінпені, В.А. Голяна, В.І. Данілова-Данільяна, Г.Е. Дейлі, В.А. Духовного, Й.М. Дороша, Т.О. Євсюкова, Ш.І. Ібатулліна, В.М. Жука, М. Камдесю, Р. Костанзи, В.І. Куценко, Л.В. Левковської, І.М. Лицура, А.О. Обиход, В.І. Соколова, А.В. Степаненка, А.М. Сундука, Є.П. Ушакова, М.А. Хвесика, В.В. Химинця, Ю.В. Яковця.

Однак низка проблем щодо розробки теоретичного концепту капіталізації водних ресурсів, використання інноваційних економічних механізмів й інструментів, а також джерел і напрямів їх відтворення у сучасному фінансовому просторі залишаються недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень.

Таким чином, попри наявний значний науковий доробок у сфері економіки природокористування щодо напрямів та механізмів фінансового й інституціонального забезпечення сталого використання водних ресурсів, існує гостра необхідність суттєвого поглиблення досліджень, пов'язаних із розробкою теоретичних засад та практичних рекомендацій з капіталізації і комерціалізації водної складової продуктивних сил, а також механізмів ефективної імплементації сучасних фінансових інструментів у процесі відтворення водного капіталу.

Враховуючи зазначене монографія присвячена розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо вирішення важливої наукової проблеми фінансового забезпечення розширеного відтворення водоресурсного потенціалу шляхом імплементації у водогосподарську практику сучасних механізмів та інструментів капіталізації водних ресурсів на засадах гармонізації інтересів основних суб'єктів господарювання та дотримання головних принципів концепції сталого розвитку.

Запропоновано алгоритм капіталізації водних ресурсів, який передбачає проведення комплексу заходів щодо їх ідентифікації як економічного активу, визначення напрямів прибуткового використання на основі проектного підходу, систему механізмів інфраструктурного забезпечення реалізації водогосподарських проектів та фінансування водогосподарських активів шляхом сек'юритизації та акціонування водного капіталу.

Визначено стратегічні пріоритети та напрями державної підтримки проектів розвитку територіального водно-господарського комплексу в умовах децентралізації влади в Україні, на основі комплексного науково-обґрунтованого застосування сучасних інфраструктурних, інституційних й екосистемних методів здійснення водної політики та впровадження сучасних форм фінансування водогосподарських та водоохоронних проектів.